

2

۱۴۲۳

دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی

گروه علوم سیاسی

پایان نامه دکترای رشته روابط بین الملل آقای رضا سلیمانی تحت

عنوان:

فقی غیر در مفصل بندی و تثبیت گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

و مسئله مناسبات تهران - واشنگتن

در تاریخ ۱۳۸۹/۶/۷ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره ۱۹/۵ و درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

دکتر محمد رضا تاجیک
متم

استاد راهنمای پایان نامه

دکتر علیرضا ازغندی و دکتر امیرمحمد حاجی یوسفی

استادان مشاور پایان نامه

دکتر سید کاووس سیدامامی
دکتر سید کاووس سیدامامی

اساتید داور:

دکتر سیدجلال دهقانی فیروزآبادی

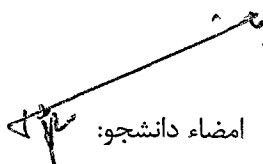
۱۳۸۵ / ۷ / ۲۵

وزارت امور خارجه
تاسیس در ۱۳۰۵

۱۴۲۴۷۴

اذعان

اینجانب رضا سلیمانی دانشجوی دوره دکترای رشته روابط بین‌الملل دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی به شماره دانشجویی ۸۴۵۱۷۰۰۲ گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان‌نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده را بر عهده می‌گیرم. در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به علاوه گواهی می‌نمایم که مطالب مندرج در پایان‌نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان‌نامه چارچوب مصوب دانشکده را به طور کامل رعایت کرده‌ام.

 امضاء دانشجو:

تاریخ: ۱۹/۲/۲۱

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق،
همچنین چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان‌نامه دکتر، برای دانشگاه
شهید بهشتی محفوظ است.

نقل مطالب با ذکر منبع بلا مانع است.

دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی

گروه علوم سیاسی

پایان نامه دکترای رشته روابط بین الملل آقای رضا سلیمانی تحت

عنوان:

نقی غیر در مفصل بندی و تثبیت گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

و مسئله مناسبات تهران - واشنگتن

در تاریخ ۱۳۸۹/۶/۷ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره ۱۹/۵ و درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

دکتر محمد رضا تاجیک

استاد راهنمای پایان نامه

دکتر علیرضا ازغندی و دکتر امیرمحمد حاجی یوسفی

استادان مشاور پایان نامه

دکتر عبدالعلی قوام

اساتید داور:

دکتر سید کاووس سیدامامی

دکتر سید جلال دهقانی فیروزآبادی

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
جمهوری اسلامی ایران

۱۳۸۹/۷/۲۲

برای همسرم؛
که صبر و حوصله‌اش نردبانی است
برای موفقیت‌های من...

عنوان: نفی غیر در مفصل‌بندی و تثبیت گفتمان سیاست خارجی جمهوری
اسلامی ایران و مسئله مناسبات تهران- واشنگتن
دانشجو: رضا سلیمانی
استاد راهنما: دکتر محمدرضا تاجیک
دوره دکترای رشته: روابط بین‌الملل
تاریخ ارائه: ۱۳۸۹/۶/۷

چکیده

یکی از رویه‌های اصلی و ثابت در طول حیات سیاسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، آمریکاستیزی یا به تعبیر گفتمانی غیریت‌سازی با ایالات متحده آمریکا است. غیریت‌سازی مزبور اشاره به خصیصه نفی‌کنندگی آمریکا به عنوان دگر اصلی گفتمان سیاست خارجی ایران در طول سه دهه پس از انقلاب اسلامی ایران دارد. بی‌شک، دگربودگی ایالات متحده را برای این گفتمان هم باید به عنوان واقعیتی وجودی و عینی در نظر گرفت و هم باید به شیوه بازنمایی آن به عنوان دشمن در متن و بطن گفتمان جمهوری اسلامی ایران حساس و دقیق بود. بر این اساس، رساله پیش رو تلاش می‌کند که اولاً در چارچوب رویکرد گفتمانی ارنستو لاکلاو و شانتال موف نشان دهد که غیریت به نام ایالات متحده چگونه در روند مفصل‌بندی گفتمان سیاست خارجی وارد آن شده است و ثانیاً چگونه این غیریت پس از مفصل‌بندی این گفتمان در آن تثبیت شده است.

به منظور پاسخ به پرسش اول، به نقش قوام‌بخش غیریت آمریکا در هویت‌یابی گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی پرداختیم و به منظور پاسخ به پرسش دوم، سازوکارهای بازنمایی منفی از این دشمن و در متون پنج‌گانه کلامی، رسانه‌ای، ادبی، آموزشی و فکاهی را به عنوان عامل تثبیت‌کننده نفی ایالات متحده و مبارزه با حکومت آمریکا مورد توجه قرار دادیم. در مجموع، این رساله قصد دارد تا پای مطالعات زبان‌شناختی، نشانه‌شناختی و رسانه‌ای را به دیسپلین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، علی‌الخصوص مسئله دشمنی میان ایران و آمریکا، باز کند و نوعی رویکرد مطالعاتی بینارشته‌ای را در این خصوص در دستور کار قرار دهد.

کلمات کلیدی:

۱- تحلیل گفتمان ۲- انعقاد یافتگی ۳- گفتمان مقاومت ۴- غیریت ۵- بیرون قوام بخش ۶- بازنمایی ۷- متن کلامی ۸- متن رسانه‌ای ۹- متن ادبی ۱۰- متن آموزشی ۱۱- متن فکاهی ۱۲- تثبیت غیریت آمریکا.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: کلیات.....	۱.....
۱-۱. طرح مسئله	۱.....
۲-۱. هدف از انجام تحقیق	۳.....
۳-۱. سابقه تحقیق	۵.....
۴-۱. پرسش‌ها و فرضیه‌ها	۱۲.....
۱-۴-۱. پرسش اصلی	۱۲.....
۲-۴-۱. پرسش‌های فرعی	۱۲.....
۳-۴-۱. فرضیه اصلی	۱۲.....
۵-۱. روش و نظریه تحقیق	۱۲.....
۱-۵-۱. تحلیل گفتمان به مثابه یک روش یا نظریه؟!	۱۲.....
۲-۵-۱. تحلیل گفتمان به مثابه یک روش تفسیری	۱۴.....
۳-۵-۱. چارچوب نظری و ابزار تحقیق	۱۶.....
۴-۵-۱. پیوند میان روش و نظریه	۱۸.....
۶-۱. شرحی بر داده‌های آماری و روش گردآوری اطلاعات	۱۹.....
۷-۱. جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق	۲۰.....
۸-۱. پاسخ به سه ابهام	۲۲.....
۱-۸-۱. نفی غیر در گفتمان؛ مسئله‌ای عرضی یا ذاتی؟	۲۲.....
۲-۸-۱. جایگاه واقعیت (قدرت و امنیت) در تحلیل گفتمان	۲۴.....
۳-۸-۱. صورت‌بندی گفتمانی برخاسته از آموزه‌های دینی یا وجود دشمن در بیرون؟	۲۷.....
۹-۱. سازمان‌دهی بحث	۳۲.....
فصل دوم: چارچوب تئوریک و مباحث نظری.....	۳۴.....
۱-۲. تاریخچه تحلیل گفتمان	۳۴.....

۳۵	۲-۲. تعریف گفتمان و تحلیل گفتمان
۳۶	۳-۲. جایگاه غیر و غیریت در سطح هستی‌شناختی
۳۶	۱-۳-۲. رویکرد ارنستو لاکلاو و شانتال موف
۳۹	۱-۱-۳-۲. منظومه گفتمانی
۳۹	۲-۱-۳-۲. دقیقه یا وقته
۴۰	۳-۱-۳-۲. نشانه مرکزی یا نقطه کانونی
۴۰	۴-۱-۳-۲. زنجیره هم‌ارزی و زنجیره تفاوت
۴۱	۵-۱-۳-۲. هژمونی
۴۲	۶-۱-۳-۲. خصومت و غیریت
۴۵	۷-۱-۳-۲. قدرت
۴۵	۸-۱-۳-۲. تفکیک سیاست از امر سیاسی
۴۷	۲-۳-۲. غیریت در رویکرد گفتمانی میشل فوکو
۵۰	۳-۳-۲. رویکرد گفتمانی ژاک دریدا
۵۳	۴-۲. جایگاه غیر در سطح معرفت‌شناختی
۵۴	۱-۴-۲. مفهوم بازنمایی و قدرت تولیدکننده دانش درباره غیر
۵۸	۲-۴-۲. "حادثه‌واقعیت" و بازنمایی واقعیت "غیر"
۶۱	۳-۴-۲. "غیر" به مثابه یک نشانه/ اسطوره زبانی - رسانه‌ای
۶۴	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۶۸	فصل سوم: سازوکار گفتمانی ورود خصیصه نفی آمریکا در سیاست خارجی ایران
۷۰	۱-۳. صورت‌بندی گفتمان شباهت با آمریکا
۷۰	۱-۱-۳. سازوکار شکل‌گیری گفتمان شباهت
۷۱	۲-۱-۳. نشانه مرکزی گفتمان شباهت
۷۲	- نشانه وابستگی نظامی-امنیتی
۷۹	- نشانه وابستگی روانی به آمریکا
۸۱	۲-۲. صوت‌بندی گفتمان تفاوت/تباین با پهلویسم
۸۴	۳-۲-۳. رادیکالیزه شدن نفی غیر درون و بیرون در گفتمان‌های مقاومت

۸۵	۱-۳-۲-۳ . نفی رادیکال غیر درون (پهلوی دوم).....
۸۸	۲-۳-۲-۳ . نفی رادیکال غیر بیرون (آمریکا).....
۸۸	- ماجرای پانزدهم خرداد ۱۳۴۲ و غیریت‌پنداری ایالات متحده.....
۸۹	-تصویب لایحه کاپیتولاسیون
۹۳	- روایتی گفتمانی از ماجرای اشغال سفارت آمریکا.....
۱۰۱	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۱۰۳	فصل چهارم: تثبیت دقیقه آمریکاستیزی در زبان‌های پنج‌گانه بازنمایی.....
۱۰۳	مقدمه
۱۰۶	۱-۴. تصویرسازی منفی متقابل ایران و آمریکا در چارچوب شرق‌شناسی/شرق‌شناسی وارونه.....
۱۱۳	۲-۴. متن‌ها یا زبان‌های پنج‌گانه بازنمایی آمریکا به مثابه دگر
۱۱۳	۱-۲-۴. خصیصه بازنمایی در متون پنج‌گانه.....
۱۱۴	۲-۲-۴. منطق/روش نمونه‌گیری از متن‌های پنج‌گانه.....
۱۱۵	۳-۲-۴. سازوکار تحلیل متن/زبان‌های پنج‌گانه
۱۱۷	۳-۴. تصویرهای منفی مشترک در میان متن‌های پنج‌گانه
۱۱۸	۱-۳-۴. تصویر مهاجم
۱۱۸	۲-۳-۴. تصویر سلطه‌گر
۱۱۸	۳-۳-۴. تصویر چپاول‌گری/جهان‌خواری
۱۱۸	۴-۳-۴. تصویر ضد بشریت/ضدیت با انسان.....
۱۱۹	۵-۳-۴. تصویر توطئه‌گری
۱۱۹	۶-۳-۴. تصویر شیطان/شیطان بزرگ.....
۱۲۰	۴-۴. متن/زبان کلامی
۱۲۱	۱-۴-۴. متن/زبان کلامی آمریکاستیز و فرهنگ سیاسی تبعیت‌پذیری ایرانیان.....
۱۲۴	۲-۴-۴. تصویرهای منفی از آمریکا در زبان کلامی
۱۲۴	۱-۲-۴-۴. تصویر شیطان/شیطان بزرگ
۱۲۸	بت‌وارگی.....
۱۲۹	- تصویر طاغوت

- ۱۳۰..... تصویر فرعونیت/تفرعن
- ۱۳۰..... تصویر دیو/غول
- ۱۳۲..... ۴-۲-۲. تصویر سلطه‌گری / امپریالیسم/استکبار
- ۱۳۲..... انگاره یا تصویر سلطه
- ۱۳۶..... انگاره وابستگی ایران
- ۱۳۹..... ۴-۲-۳. تصویر تهاجم‌گری/جنایت‌کاری
- ۱۴۱..... ۴-۲-۴. تصویر توطئه‌گر یا مداخله‌گر
- ۱۴۲..... ۴-۲-۵. تصویر چپاول‌گری/جهان‌خواری
- ۱۴۳..... ۴-۲-۶. تصویر ضد بشر/ضد حقوق بشر
- ۱۴۳..... سویه اول: دروغین بودن ادعای حقوق بشری
- ۱۴۴..... ۴-۵. متن/زبان رسانه‌ای
- ۱۵۰..... ۴-۵-۱. زبان / متن مطبوعات
- ۱۵۰..... اول : تحلیل واژگانی تیتراها
- ۱۵۱..... ۱. تصویر تهاجم
- ۱۵۶..... ۲. تصویر شیطان و شیطانیت
- ۱۵۷..... ۳. تصویر توطئه‌گری و فریب‌کاری
- ۱۵۸..... ۴. تصویرهای استعمار، استکبار، امپریالیسم و سلطه
- ۱۵۹..... دوم. تحلیل واژگانی چند متن
- ۱۵۹..... ۱. روزنامه جمهوری اسلامی
- ۱۶۰..... ۲. روزنامه انتخاب
- ۱۶۱..... ۳. روزنامه کیهان
- ۱۶۱..... -تصویر جنگ‌افروزی (تصویر تهاجم)
- ۱۶۲..... - تصویر توطئه‌گری
- ۱۶۴..... ۴. دو متن از دو روزنامه اصلاحات
- ۱۶۵..... ۴-۵-۲. زبان/متن چند رسانه‌ای
- ۱۶۵..... ۴-۵-۱. اهمیت و مزیت‌های زبان تصویر در تصویرسازی

- ۱۶۸.....۲-۲-۵-۴. بازنمایی منفی ایرانیان در متن تصویری هالیوود
- ۱۷۳.....۳-۲-۵-۴. بازنمایی منفی آمریکا در زبان/متن تصویری جمهوری اسلامی ایران
- ۱۷۳.....-تصویر هجوم (تهاجم به خاک و هویت)
- ۱۷۹.....- تصویر توطئه و خدعه آمریکا
- ۱۸۲.....۶-۴. متن/زبان ادبی
- ۱۸۵.....۱-۶-۴. متن/زبان منظوم
- ۱۸۵.....۱-۱-۶-۴. سرودها
- ۱۸۹.....۲-۱-۶-۴. سروده‌ها
- ۱۹۳.....۲-۶-۴. متن/زبان منثور
- ۱۹۳.....۱-۲-۶-۴. رضا پراهنی: تصویرهای توطئه‌گری؛ تهاجم به ناموس؛ سلطه‌گری و زورگویی
- ۱۹۷.....۲-۲-۶-۴. تصویر تهاجم آمریکا به هویت ایرانی
- ۱۹۸.....- اهل غرق
- ۱۹۹.....- دال
- ۲۰۰.....- بی‌وطن
- ۲۰۱.....۳-۲-۶-۴. تصویرسازی از آمریکا در دو رمان ادبیات جنگ
- ۲۰۲.....۷-۴. متن/زبان آموزشی
- ۲۰۷.....۱-۷-۴. تصویر توطئه‌چینی و مداخله‌گری
- ۲۱۱.....۲-۷-۴. تصویر یورش به هویت و فرهنگ
- ۲۱۳.....۳-۷-۴. تصویر سلطه‌گری آمریکا
- ۲۱۴.....۴-۷-۴. تصویر چپاول‌گری و غارت
- ۲۱۶.....۵-۷-۴. تصویر تجاوز/اشغال و نابودگری
- ۲۱۶.....۸-۴. متن/زبان فکاهی
- ۲۱۸.....۱-۸-۴. تصویر جنگ‌طلبی(هجوم نظامی)/خشونت/ضدیت با صلح
- ۲۲۸.....۲-۸-۴. تصویر چپاول‌گر/جهان‌خوار
- ۲۳۱.....۳-۸-۴. تصویر مداخله‌گر/توطئه‌گر
- ۲۳۲.....۳-۸-۴. تصویر مداخله‌گر/توطئه‌گر

۲۳۸.....	۴-۸-۴. تصویر سلطه و سیطره
۲۴۱.....	۴-۸-۵. تصویر دشمن بشریت/دشمن آزادی(حامی تروریسم/تروریست)
۲۴۲.....	۴-۸-۶. تصویر شیطان/اهریمن
۲۴۳.....	۴-۸-۶. تصویر شیطان/اهریمن
۲۴۳.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۴۴.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۴۵.....	فصل پنجم: غیریت آمریکا در گفتمان‌های سیاست خارجی ایران
۲۴۵.....	۱-۵. گونه‌بندی/دوره‌بندی گفتمانی در گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران
۲۴۶.....	۲-۵. نقش و اهمیت غیریت آمریکا در دوره‌بندی‌های گفتمانی
۲۴۸.....	۳-۵. استراتژی تمایز در گفتمان ملی‌گرایی لیبرال
۲۵۴.....	۴-۵. استراتژی خصومت(نفی رادیکال غیریت) در دو گفتمان
۲۵۴.....	۱-۴-۵. گفتمان آرمان‌گرایی
۲۵۵.....	۱-۴-۵-۱. زمینه امنیتی- نظامی انعقاد یافتگی گفتمان خصومت
۲۵۷.....	۱-۴-۵-۲. متن و زبان گفتمان خصومت
۲۵۸.....	- خصومت آرمان‌گرایانه
۲۶۰.....	- خصومت واقع‌بینانه
۲۶۳.....	۲-۴-۵. گفتمان اصول‌گرایی عدالت - محور
۲۶۹.....	۳-۴-۵. استراتژی رقابت در گفتمان‌های واقع‌گرایی اقتصادی و صلح‌گرایی
۲۷۰.....	۱-۳-۴-۵. استراتژی رقابت در گفتمان واقع‌گرایی اقتصادی
۲۷۰.....	- زمینه و زمانه انعقاد یافتگی گفتمان
۲۷۱.....	- متن و زبان تقریر یافته گفتمان
۲۷۵.....	۲-۳-۴-۵. استراتژی رقابت در گفتمان صلح‌گرایی خاتمی
۲۷۵.....	- زمینه و زمانه انعقاد یافتگی گفتمان
۲۷۸.....	- متن و زبان تقریر یافته گفتمان
۲۸۰.....	- عوامل ساختاری گذار از استراتژی رقابت دموکراتیک به استراتژی خصومت
۲۸۰.....	- عوامل مربوط به جمهوری اسلامی ایران

۲۸۰.....	۱. فقدان استراتژی مدون و یکپارچه
۲۸۲.....	۲. پیش شرط‌های جمهوری اسلامی برای عادی سازی مناسبات
۲۸۳.....	۳. گروه‌های ذی نفوذ و فشار
۲۸۴.....	۴. ایستایی در فضای آنتاگونیستی
۲۸۶.....	- عوامل مربوط به ایالات متحده آمریکا.....
۲۸۶.....	۱. اتهامات سه‌گانه ایالات متحده علیه جمهوری اسلامی
۲۸۹.....	۲. ممانعت‌های اسرائیل در عادی‌سازی روابط ایران و آمریکا.....
۲۹۲.....	۳. قرار گرفتن ایران در یکی از اضلاع مثلث شرارت
۲۹۳.....	ترسیم یک چشم‌انداز برای آینده مناسبات تهران- واشنگتن
۲۹۷.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۳۰۰.....	فصل ششم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۰۷.....	منابع و مآخذ
۳۰۷.....	فهرست منابع فارسی:
۳۰۷.....	الف: فهرست کتب
۳۱۶.....	مقالات فارسی
۳۱۶.....	فصلنامه‌ها
۳۱۸.....	پایان‌نامه‌ها.....
۳۱۸.....	بولتن‌ها
۳۱۸.....	فهرست نشریات (دوماه‌نامه، ماه‌نامه، هفته‌نامه، روزنامه).....
۳۲۶.....	فهرست فیلم‌ها و مجموعه‌های تلویزیونی
۳۲۷.....	فهرست کتب و مقالات انگلیسی:
۳۳۰.....	فهرست سایت‌های اینترنتی:.....

فصل اول: کلیات

۱-۱. طرح مسئله

وجود غیر، دگر یا دشمنی به نام ایالات متحده آمریکا یکی از رویه‌های جدی و اساسی تصمیم‌سازان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پس از وقوع انقلاب اسلامی ایران تاکنون بوده است. سایه این غیر بر سر تصمیمات خارجی به قدری جدی است که تقریباً کلیه رویه‌ها و روندهای دیپلماسی ایران پس از انقلاب اسلامی را تحت تاثیر، بل تحت الشعاع خود قرار داده است. الگوهای دوستی/دشمنی، همگرایی/واگرایی و ائتلاف/افتراق طراحی نمی‌شوند مگر با در نظر گرفتن این غیر؛ مرزهای میان خودی/غیرخودی، وطن پرست/وطن فروش، بومی/بیگانه ترسیم و تحدید نمی‌شود مگر با در نظر گرفتن این غیر؛ هیچ مطالعه و پروژه‌ای و هیچ تدبیر و تصمیمی در دستگاه دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران سامان نمی‌یابد مگر آن که ردپایی از این غیر را در سرزمین تحلیلی خود داشته باشد.

با در نظر گرفتن تاثیر غیریت آمریکا در تعیین روندها و رویه‌های تجربه شده در دیپلماسی جمهوری اسلامی می‌توان فرض گرفت که صرف نظر از تنوع و تکثری که در آمد و شدهای گفتمانی در ساحت سیاست خارجی ایران پس از وقوع انقلاب اسلامی روی داده است، "آمریکاستیزی" یا در مقابل "تلاش بر عادی سازی مناسبات" با آمریکا یکی از وجوه مشترک در تداوم و گسست رویکردها و ایستارهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی بوده است. بر این مبنا، بخشی از هویت و گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در طول سه دهه گذشته عمدتاً در پرتو مواضع سلبی، نقیضی و واکنشی در برابر یک "دگر رادیکال خارجی" به نام آمریکا معنا یافته و صورت‌بندی شده است و البته مواعی را نیز در مسیر هویت‌یابی و صورت‌بندی کامل از سوی آمریکا پشت سر گذاشته است. در

چنین فضایی قابل فهم است که چرا مقامات ارشد و تاثیرگذار در تعیین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، به ویژه آیت الله خامنه‌ای رهبری نظام اسلامی - که در دیدار با اساتید و دانشجویان علم و صنعت در آذرماه ۱۳۸۷ به صراحت از این مواضع سلبی و نقیضی دفاع می‌کند- همچنان پس از گذشت سه دهه از حیات سیاسی نظام، بنای گفتمان انقلاب اسلامی و سیاست خارجی ایران را بر این موضع قرار می‌دهند.^۱

این "دشمنی عمیق" و "آشتی‌ناپذیر"ی که از آن یاد می‌شود حاکی از تعریف شدن گزاره‌های اثباتی در گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در سایه "نفی"ها و "خودِ خود" و دوستان آن در سایه تعریف و ترسیم یک دشمن مشخص است. این همان خصلت و خصیصه‌ای است که می‌توان ردپای آن را در رویکرد گفتمانی ارنستو لاکلاو (Ernesto Laclau) و شانتال موف (Chantal Mouffe) پیدا کرد و به عنوان یکی از مفاهیم اصلی در این رویکرد مطرح می‌شود. این مفهوم که از آن به نفی غیر/دگر (other) یا منازعه و خصومت تعبیر می‌شود، به رابطه تقابلی و خصومت‌آمیز یک پدیده با موجودیت و هویتی بیرون از خود اشاره دارد که نقش اساسی در هویت‌بخشی و تعیین‌کنندگی آن پدیده ایفاء می‌کند. بر این اساس، رساله پیش رو رابطه نافیانه گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را با دولت ایالات متحده به مثابه یک دگر گفتمانی پیش‌فرض می‌گیرد و آن را به عنوان یک پدیده مدید و مستمر در گفتمان‌های ظهور و بروز یافته در ساحت سیاست خارجی به کنکاش خواهد گذاشت. این کنکاش چگونگی ورود و تثبیت این خصیصه نفی و

^۱ وی در بخشی از سخنان خود در دیدار مزبور تصریح کرده است: «علت دشمنی عمیق و آشتی‌ناپذیر استکبار و در رأس آنها آمریکا و شبکه صهیونیستی با جمهوری اسلامی این حرف‌هایی که گاهی گوشه و کنار گفته می‌شود... نیست مسئله این است که جمهوری اسلامی ایران یک "نفی" با خود دارد، یک "اثبات". نفی استثمار، نفی سلطه‌پذیری، نفی تحقیر ملت به وسیله قدرت‌های سیاسی دنیا، نفی وابستگی سیاسی، نفی نفوذ و دخالت قدرت‌های مسلط دنیا در کشور، نفی سکولاریسم اخلاقی، اباحی‌گری؛ این‌ها را جمهوری اسلامی قاطع نفی می‌کند. یک چیزهایی را هم اثبات می‌کند: اثبات هویت ملی، هویت ایرانی، اثبات ارزش‌های اسلامی، دفاع از مظلومان جهان... این نفی و اثبات اینها دلیل دشمنی آمریکا و دشمنی شبکه صهیونیستی دنیاست. اگر نفوذ آمریکا را قبول کنیم دشمنی‌ها کم خواهد شد؛ اگر راضی شویم که ملت ما به وسیله بیگانگان به طرق مختلف تحقیر شود؛ دفاع از هویت ملی یا دفاع از ارزش‌های اسلامی را کنار بگذاریم، مطمئناً دشمنی‌ها به همین نسبت کم خواهد شد. این که می‌گویند جمهوری اسلامی رفتار خود را عوض کند یعنی این. شنیده‌اید گاهی مسئولین سیاسی کشورهای مستکبر از قبیل آمریکا درباره ایران که صحبت می‌کنند می‌گویند: ما نمی‌گوییم جمهوری اسلامی از بین می‌رود، می‌گوییم جمهوری اسلامی رفتارش را عوض کند. رفتارش را عوض کند یعنی این؛ یعنی از این نفی و از این اثبات دست بردارد... با همین ایستادگی در این نفی و در آن اثبات، جمهوری اسلامی توانسته است با جبهه گسترده مجهز به انواع امکانات مواجه شود و در مقابل او مقاومت کند. همان حالتی که در هشت سال دفاع مقدس بود... رجوع کنید: پایگاه اطلاع رسانی دفتر آیت الله سید علی خامنه‌ای <http://Leader.ir>

طردکنندگی غیریت آمریکا را در گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در بر خواهد گرفت.

۲-۱. هدف از انجام تحقیق

بر اساس مطالب فوق، هدف اصلی این نوشتار آن است که نشان دهد اولاً، چگونه "غیری" به نام آمریکا وارد نظم معنایی و گفتمانی انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ و سیاست خارجی برخاسته از آن شده است؛ ثانیاً، چگونه این غیر پس از ورود در روند انعقاد یافتگی گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در این گفتمان تثبیت و تحکیم شده است؛ به گونه‌ای که به راحتی سایه سنگین آن از سر گفتمان مزبور برطرف شدنی نیست. به منظور تحقق این هدف و ارائه پاسخ‌های در خور و مقتضی به دو پرسش فوق، نگارنده نوشتار خود را این گونه سامان خواهد داد:

۱. نوعی این‌همانی معنایی و یکسان‌بودگی فحوایی را میان گفتمان انقلاب اسلامی ایران و گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (سنخیت و انسجام میان گزاره‌های این دو گفتمان)، ترسیم و تصویر خواهد کرد. از این رهگذر نمی‌توان ورود غیریت آمریکا در منظومه گفتمانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را مستقل و فارغ از روند تجزیه و تحلیل این غیر از منظر انقلابیون ایران در ۱۳۵۷ و وارثان و کارگزاران آنها در نظر گرفت. به این ترتیب، راه فهم و درک چگونگی ورود آمریکا به مثابه یک غیر در گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از مسیر درک سازوکار درونی و عینی شدن این غیر در جریان انعقاد یافتگی گفتمان انقلاب اسلامی می‌گذرد.

۲. غیر در نوشتار پیش رو، ابتدا در سطح هستی‌شناختی مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت. منظور از سطح هستی‌شناختی، نقش و جایگاه غیر در روند انعقاد یافتگی و موجودیت‌یابی گفتمان انقلاب اسلامی و سیاست خارجی برگرفته از آن است. به دیگر سخن، در این سطح بر تاثیر و نقشی که این غیر در هویت/موجودیت بخشی به گفتمان انقلاب اسلامی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران دارد، تمرکز خواهیم یافت. در حقیقت، در این سطح تاثیر قوام‌بخش (constitutive effect) و هویت‌بخش آمریکا به مثابه غیر در رویکردها و ایستارهای گفتمان سیاست خارجی ایران برجسته می‌شود.

۳. بررسی سازوکار تثبیت غیریت آمریکا در گفتمان مزبور بر خلاف بررسی سازوکار ورود آن، در سطح معرفت‌شناختی مورد اهتمام خواهد بود. منظور از سطح معرفت‌شناختی، سطحی است که در

آن غیر از رهگذر انگاره^۱ و تصویری که از آن در اذهان، زبان، کلام، نوشتار، تصویر و سایر متن‌های مهم انگاره‌ساز ترسیم می‌شود، مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. پیش فرض نگارنده در این سطح آن است که نوع بازنمایی (representation) غیر در یک گفتمان خاص به تثبیت‌شدگی یا تزلزلش در آن گفتمان ارتباط مستقیم و غیرقابل انکاری دارد. به دیگر سخن، پس از ورود غیر به یک گفتمان می‌توان بررسی‌هایی را که به "تثبیت‌شدگی/تحکیم" آن در این گفتمان می‌پردازند بررسی‌های معرفت‌شناسانه نامید. در معرفت‌شناسی، دغدغه و پرسش مرکزی پژوهشگر آن است که چگونه آنچه را می‌شناسیم، می‌شناسیم؟^۲ بر این مبنا، منظور و هدف از بررسی‌های معرفت‌شناسانه در این نوشتار آن است که نشان داده شود چگونه گیری به نام آمریکا در اذهان و نظم گفتاری نخبه‌گان (کارگزاران اصلی گفتمان انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی ایران) ترسیم می‌شود و هم او چگونه در میان افکار و تصور عمومی جامعه از سوی همین نخبه‌گان و ابزارهای کلامی، رسانه‌ای، ادبی، آموزشی و فکاهی در اختیار آنها شناسانده یا به تعبیری بازنمایی می‌شود؟

۴. اهتمام به بازنمایی غیریت گیری به نام آمریکا به معنای انکار یا نادیده گرفتن دشمنی یا خصومت واقعی آن با گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نیست؛ چرا که هم در حلقه واقع و هم از منظر تحلیل گفتمان لاکلاوی ضدیت و خصومت یکی از کارکردهای اصلی و ذاتی در ارتباط میان دو گفتمان به شمار می‌رود.

در چنین فضایی، هدف اصلی نگارنده در این نوشتار آن است که نشان دهد رد پای گیری به نام آمریکا در گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دو سویه در هم تنیده هستی‌شناسانه (واقعی) و معرفت‌شناسانه (مجازی یا بازنمایانده) قابل ردیابی و شناسایی است. سویه هستی‌شناسانه، اشاره به وجود واقعی و خارجی این دشمن و دشمنی و نقش آن در صورت‌بندی گفتمان مزبور دارد که البته مطالعاتی تاریخی می‌طلبد (مطالعه روند تاریخی ورود آمریکا به مثابه دشمن در ساختار گفتمانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران)؛ و سویه معرفت‌شناسانه به بازنمایی و پژواک این غیر به ویژه در سطح داخلی دارد. اهمیت بررسی بازنمایی آمریکا به مثابه دگر اصلی گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در آن است که روند بازتولید و تثبیت غیربودگی آن را در گفتمان

^۱ انگاره در اینجا نه ترجمه Idea بلکه ترجمه همان Image (تصویر) است.

^۲ How do we know what we know?

مزبور به خوبی نشان می‌دهد و پژوهشگر سیاست خارجی را متوجه این نکته می‌سازد که تغییر تصور و تصویر منفی بازنمایانده شده از این غیر به سمت یک تصویر و ترسیم مثبت و سازنده، روندی زمان‌بر و شاید حتی کمی خارج از اراده سیاسی طرفین برای عادی سازی مناسبات خواهد بود. به این ترتیب، می‌توان قدری عمیق‌تر، زمینه‌های تاریخی-سیاسی، فرهنگی و زبان‌شناختی حک شدن نقشینه "آمریکاستیزی" بر کالبد و روح گفتمان انقلاب اسلامی و سیاست خارجی برخاسته از آن را مورد بررسی قرار داد و قدری از رهیافت‌های تک‌ساحتی و بسیط که مناسبات میان دو گفتمان انقلاب اسلامی و لیبرال - دموکراسی آمریکایی را مقوله‌ای صرفاً سیاسی و امنیتی می‌پندارند فاصله گرفت.

۱-۳. سابقه تحقیق

ادبیات تولید شده درباره تقابل با آمریکا در گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان از دو منظر "موضوعی" و "روشی" مورد بررسی قرار داد. از حیث موضوعی، عمده مطالعات انجام شده کوشیده‌اند تا به بررسی توصیفی و تحلیلی علل قطع مناسبات، رویکرد رسمی سیاست خارجی ایران به مسئله مناسبات با آمریکا، رویکرد گروه‌ها و احزاب داخلی و جریان‌های سیاسی تاثیرگذار به مناسبات میان طرفین و موضوعاتی مشابه مانند این بپردازند. بر این مبنا، مطالعات مزبور دو نظام سیاسی ایالات متحده آمریکا و جمهوری اسلامی ایران و مناسبات میان آنها را در سطح سیاسی و در چارچوب حوزه موضوعی "سیاست عالی" (high politics) مورد ارزیابی قرار داده‌اند؛ یعنی این که مطالعات آنها عمدتاً ملفوف در ملاحظات و دغدغه‌های نظامی، امنیتی و سیاسی (به عنوان موضوعات سیاست عالی) بوده و این مناسبات را کمتر از منظری فرهنگی، اجتماعی، متنی و زبانی (به عنوان موضوعات مطرح در سیاست دانی) نگریسته‌اند. به دیگر سخن، از حیث موضوعی تحقیق پیش رو بر آن است تا آغازی باشد بر پر کردن نسبی خلاء مطالعات بینارشته‌ای یعنی رویکرد تلفیقی از تاریخ، اجتماع، زبان، فرهنگ و رسانه در مطالعه مقوله‌ای از جنس مناسبات سیاسی بین‌المللی به ویژه رابطه میان ایران و آمریکا.

اما از حیث روشی، بررسی ادبیات (سابقه) تحقیقات صورت گرفته که از منظر گفتمانی به تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نشسته‌اند نشان می‌دهد که این تحلیل‌ها "تحلیل گفتمان" را با "گفتمان"، "ایستارها"، "رویکردها" و "گرایش‌ها" یکسان انگاشته‌اند و بر این مبنا به جای بررسی

سیاست خارجی ایران در چارچوب تحلیل گفتمان "به مثابه یک روش"، صرفاً به توصیف و بازنمایی برخی گفتمان‌های مطرح (ایستارها و رویکردهای مسلط و حاکم) در دوره‌های مختلف پرداخته‌اند. بر این اساس، تحلیل‌های مزبور آن‌چنان‌که باید و شاید تحلیل گفتمان را به عنوان یک روش در مطالعه سیاست خارجی ایران جدی نگرفته‌اند و صرفاً با بار نمودن صفت‌ها یا واژه‌هایی مانند "انقلابی"، "مصلحت‌گرا"، "سازندگی"، "فرهنگ‌گرا"، "سیاست‌محور" به کلمه گفتمان، تحلیل گفتمان را با برشمردن و توصیف دغدغه‌ها و اولویت‌های اصلی دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در مقاطع زمانی مختلف یکسان انگاشته‌اند. به نظر می‌رسد این نویسندگان به جای انجام یک بررسی گفتمانی و دوره‌بندی گفتمانی نوعی تقسیم‌بندی تاریخی و زمانی را در سیاست خارجی در دستور کار قرار داده است و در حقیقت، به جای تجزیه و تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر گفتمانی (برشمردن نقاط کانونی، دقایق و اصول گفتمانی)، جهت‌گیری‌ها و سوگیری‌های اصلی حاکم بر چند دوره تاریخی را در سیاست خارجی به تحلیل نشسته‌اند. به عنوان نمونه، علیرضا ازغندی در کتاب خود با رویکرد دوره‌بندی تاریخی به بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است^۱ و از این رو، مهمترین دوره‌بندی‌های گفتمانی در سیاست خارجی ایران بعد از انقلاب را البته تا پایان دوران ریاست جمهوری محمد خاتمی این‌گونه برمی‌شمارد: گفتمان مصلحت‌محور یا واقع‌گرا، (۱۳۵۸_۱۳۵۷) که از زمان نخست وزیری مهندس بازرگان شروع و تا اشغال سفارت آمریکا ادامه داشته است؛ گفتمان ارزش‌محور یا آرمان‌گرا (۱۳۶۰-۱۳۶۸) که تحت تاثیر شرایط جنگ تحمیلی با شرایط و ویژگی‌های خاص خودش بوده است؛ گفتمان منفعت‌محور یا اصلاح‌طلبی اقتصادی، که بعد از پذیرش قطعنامه ۵۹۸ و پایان جنگ و در زمان ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی دنبال می‌شد و نهایتاً گفتمان فرهنگ‌گرای سیاست‌محور، که به سیاست خارجی دوران ریاست جمهوری خاتمی منسوب شده است. به طور مشابهی، روح الله رضانی نیز در کتاب خود^۲ سه دوره‌بندی تاریخی برای سیاست خارجی تا پایان ریاست جمهوری آقای رفسنجانی برشمرده است که به زحمت می‌توان آن را یک دوره‌بندی گفتمانی دانست و در عوض عمدتاً نوعی تقسیم‌بندی سیاست خارجی جمهوری

^۱ علیرضا ازغندی، *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، تهران، انتشارات قومس، ۱۳۸۴، چاپ سوم.

^۲ روح الله رضانی، *چارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، علیرضا طیب، تهران، نشر نی،